

Sproressourcer kontra ordbøger: Hvad er bedst?

Patrick Leroyer & Henrik Køhler Simonsen

This article discusses whether language resources can replace dictionaries and whether there is a measurable quality of the texts translated and produced by means of dictionaries or language resources, respectively. We carried out a controlled experiment involving twenty test subjects divided into two groups. One group had access to four specially selected online dictionaries and the other group had access to online language resources. On the basis of the analysis of the screen recordings and the texts we were not able to identify significant differences in the quality of the texts translated and produced, and we conclude that the use of dictionaries over language resources does not seem to result in higher text quality.

1. Indledning og problem

Leksikografien som teori og praksis er under voldsom transformation, og som det fremgår af f.eks. Simonsen (2016), står leksikografien som videnskab og praksis i en disruptiv tid.

Der er især tre grunde til, at ordbøger synes at være under pres. For det første påvirker en række trends brugen og opfattelsen af ordbøger. Som det fremgår af f.eks. Kernerman (2013), går ordbøger i stigende grad fra håndgribelige til virtuelle artefakter, fra menneske til maskine, fra indhold til teknologi, fra ord til sprog og fra leksikografi til leksikografikologi. Kernerman (2013:7) går endda så vidt til at sige med reference til en af Frank Zappas gamle sange, at "one could say dictionaries are not dead, they just smell funny".

For det andet synes der at være et stort videnskabeligt underskud i relation til brugerundersøgelser. Vi har ganske vist været vidne til en række nye brugerundersøgelser, som det fremgår af f.eks. ENeL (2017), som er en survey om brugen af monolingvale ordbøger, og af f.eks. Simonsen (2011) og (2014), som handler om datatilgang på mobile enheder. Men der er indtil nu ganske få empiriske studier i ordbogsbrug i forbindelse med især oversættelse til og fra et fremmedsprog eller tekstproduktion på fremmedsprog, se også Lew (2016), og der er os bekendt heller ikke blevet lavet kontrastive undersøgelser af forskellige hjælpemidler, ligesom der heller ikke er blevet lavet undersøgelser, hvor brugerne forinden er blevet instrueret i ordbogsbrug. Vi har heller ikke kunnet finde resultater fra eksperimenter, hvor man har gennemført studier af udvalgte værktøjer, som matcher den påtænkte brugersituation. Samtidig synes der at være en vis modstand mod undersøgelser af denne type, som det f.eks. fremgår af Tarp (2009).

For det tredje synes der at være et fald i brugen af ordbøger inklusive virk-

somhedsordbøger og termbaser, som det fremgår af Bundgaard (2017). Bundgaard påviser i en helt ny undersøgelse, at brugere, der arbejder professionelt med fagoversættelse i stigende grad synes at fravælge ordbøger, inklusive virksomhedsordbøger, og vores egen undersøgelse her påviser da også, at selv studerende synes at bruge Google som det foretrukne værktøj, fordi Google straks giver kontekstuelle oplysninger om ordenes brug. Sammenfattende synes der således at være en række tungtvejende grunde til at øge forskningen på dette felt.

I dette bidrag undersøger vi således, hvorvidt sproglige ressourcer (f.eks. automatisk stavekontrol, Google, Google Translate etc.) kan erstatte ordbøger, og hvorvidt man kan måle forskelle i kvaliteten af tekster produceret med henholdsvis ordbøger og sproressourcer. Vi diskuterer på basis af resultaterne fra et kontrolleret pilotforsøg, hvorvidt ordbogen er ved at miste sin betydning på grund af faktorer som ændrede behov, nye teknologier, eller fordi folk ikke længere har brug (eller føler de ikke har brug) for ordbøger. De to forskningsspørgsmål, som vi adresserer er:

- A. I hvilket omfang kan sproressourcer erstatte online-ordbøger i forbindelse med oversættelse fra modersmål til fremmedsprog og i forbindelse med tekstproduktion på fremmedsprog?
- B. I hvilket omfang kan man måle kvaliteten af oversættelser fra modersmål til fremmedsprog og i forbindelse med tekstproduktion på fremmedsproget med hhv. online-ordbøger og sproressourcer?

2. Metode

Vi designede et kontrolleret forsøg med to grupper forsøgspersoner. Forsøgspersonerne blev rekrutteret fra bacheloruddannelsen *English and Organizational Communication* på CBS i efteråret 2016.

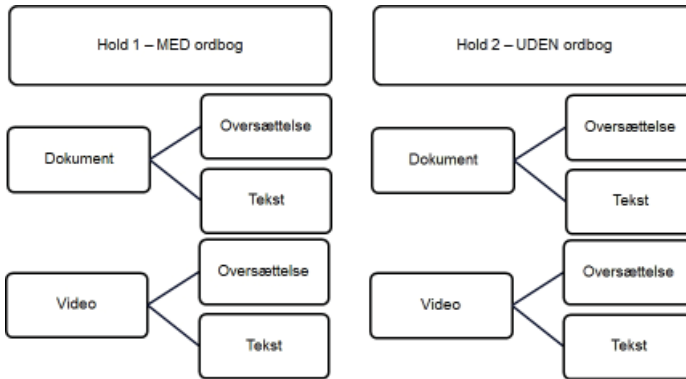
Det ene hold fik forudgående instruktion i anvendelsen af fire ordbøger, der passede nøje til den undersøgte brugersituation og fik dermed adgang til disse ordbøger, se også V&B, FAG, ØKON og OED. Det andet hold måtte kun bruge sproressourcer på nettet.

Der var 10 forsøgspersoner på hvert hold, men vi vil i dette bidrag kun inddrage data fra 10 tilfældigt udvalgte forsøgspersoner. På basis af de erfaringer vi fik før, under og efter undersøgelsen gennemfører vi i efteråret 2017 en større og forbedret undersøgelse på CBS. Her vil vi også udvide undersøgelsen af testpersonernes skrive- og søgeprocesser.

Både Hold 1 (MED ordbog) og Hold 2 (UDEN ordbog), se også Figur 1 herunder, fik til opgave at løse udvalgte dele af en tidligere (ukendt) eksamensopgave, og forsøgspersonerne blev bedt om at:

- A. Oversætte 7–8 linjer fra dansk til engelsk
- B. Producere en e-mail på engelsk på basis af dansk oplæg
- C. Aflevere oversat og produceret tekst
- D. Optage og aflevere videofilm af arbejdsprocessen vha. skærmoptager.

En oversigt over artiklens empiriske data ses i Figur 1.

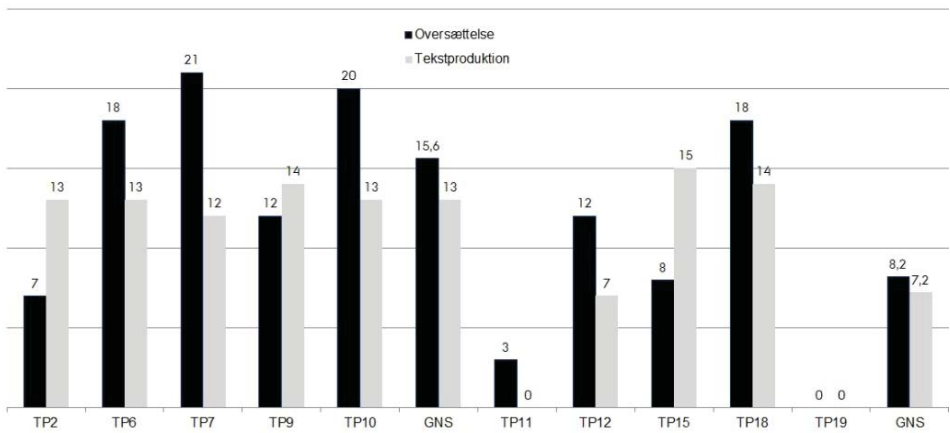

Figur 1: Oversigt over empiriske data.

Vi definerede en række målepunkter og har i dette pilotforsøg især interesseret os for hhv. processen, dvs. ”hvordan har forsøgspersonen arbejdet” og for produktet, dvs. ”hvad har forsøgspersonen leveret”. Vi har kunnet måle på hhv. ”hvordan” og ”hvad”, idet vi for hver af de 20 forsøgspersoner har kunnet analysere en video (dvs. vi har kunnet analysere ”hvordan”) og et produkt (dvs. vi har kunnet analysere ”hvad”) på basis af en foruddefineret rettevejledning. For hver af de to hold definerede vi 10 målepunkter, men vi vil her kun behandle fire målepunkter nemlig ”proces antal opslag/aktiveringer”, ”proces tid forbrugt”, ”produkt grammatisk korrekthed” og ”produkt ækvivalens”. Vi vil nedenfor også diskutere korrelationer ml. det anvendte værktøj, opgave, antal opslag, tid forbrugt, grammatisk korrekthed og ækvivalens, ligesom vi i analysen og diskussionen vil inddrage kvalitative kommentarer på basis af analysen af både videoer og tekster.

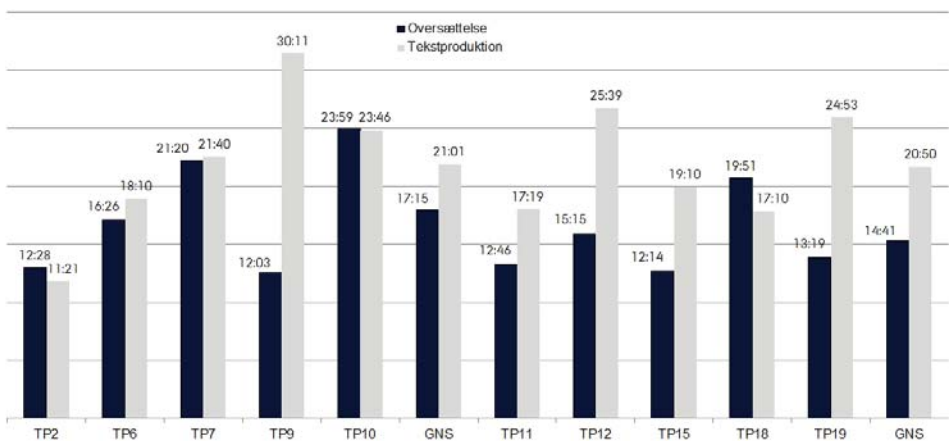
3. Resultater og analyse

Analysen af både processen og produktet vha. ti tilfældigt udvalgte videoer og tekster syntes at pege på en række interessante resultater. Testperson 2, 6, 7, 9, og 10 udgør Hold 1 (MED ordbøger) og testperson 11, 12, 15, 18 og 19 udgør Hold 2 (UDEN ordbøger). Forsøgspersonerne er forkortet TP (Test Persons) og vises på X-aksen. Den mørke søjle er oversættelse og den lyse søjle er tekstproduktion. Figur 2 herunder viser antal opslag/aktiveringer ved både oversættelse og tekstproduktion og fokuserer på data fra processen.

Figur 2: Antal opslag/aktiveringer – proces begge grupper.

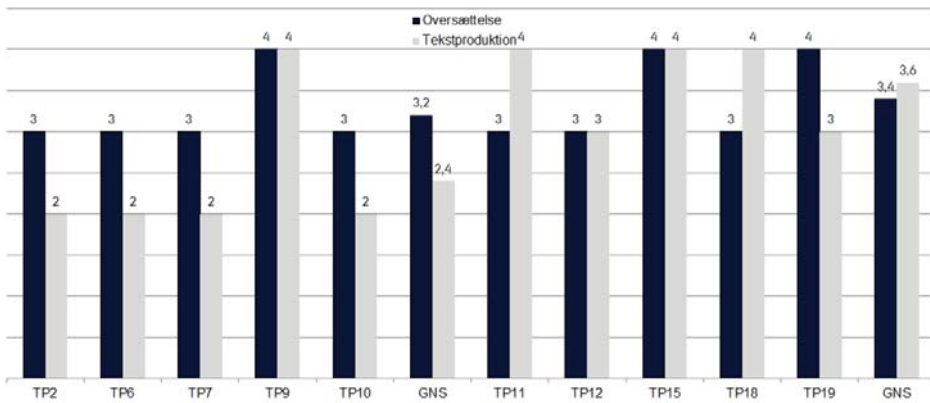
Som det fremgår af Figur 2 foretager Hold 1 (MED ordbog) omtrent dobbelt så mange opslag som Hold 2 (UDEN ordbog) i forbindelse med både oversættelse og tekstproduktion, og det ses, at Hold 2 (UDEN ordbog) generelt foretager ganske få opslag/aktiveringer. Tallene er 15,6 opslag vs. 8,2 opslag ved oversættelse og 13 vs. 7,2 opslag ved tekstproduktion. Forskellen kan formentlig skyldes, at forsøgspersonerne på Hold 1 (MED ordbog) i højere grad end forsøgspersonerne på Hold 2 (UDEN ordbog) er opmærksomme på, og måske mere tilbøjelige til at slå ord op i ordbogen, og dermed er der en potentiel bias i forsøget, fordi forsøgspersonerne ligesom er blevet præpareret til at skulle anvende ordbøger. Et andet perspektiv fremgår af Figur 3 herunder, som viser tid forbrugt ved både oversættelse og tekstproduktion, og igen fokuseres der her på data fra processen.

Figur 3: Tid forbrugt – proces begge grupper.

Som Figur 3 viser, har forsøgspersonerne brugt totalt set næsten lige meget tid. Dog har Hold 1 (MED ordbog) brugt marginalt længere tid på oversættelse end Hold 2 (UDEN ordbog) – 17:15 sekunder vs. 14:41 sekunder. Tallene for tekstproduktion er næsten identiske – 21:01 vs. 20:50 sekunder. Dermed kan vi på basis af målinger af tid heller ikke se den store forskel på, hvorvidt man bruger ordbog eller sprogresource.

Det interessante er imidlertid at korrelere vores observationer fra processen med vores observationer fra produktet. Figur 4 herunder viser en flig af de indsigter, som vi fik i forbindelse med analysen af forsøgspersonernes oversættelser og tekster. Figur 4 viser nemlig en måling af den grammatiske korrekthed i de afleverede tekster vurderet på basis af en foruddefineret rettevejledning og over 20 års erfaring med undervisning i engelsk grammatik samt oversættelse og tekstproduktion på engelsk.

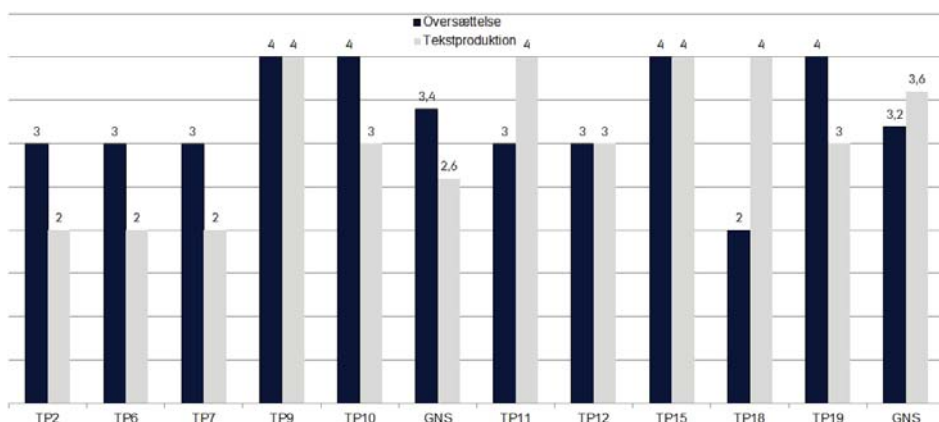

Figur 4: Grammatisk korrekthed – produkt begge grupper.

Som det fremgår af Figur 4 har Hold 2 (UDEN ordbøger) en marginalt højere, dvs. en lidt bedre, grammatisk korrekthed i deres tekster end Hold 1 (MED ordbøger), hvilket i sig selv er interessant, fordi man kunne forvente, at teksterne fra især Hold 1 (MED ordbog) burde have haft en langt højere grammatisk korrekthed, idet de jo har haft adgang til grammatiske oplysninger i ordbøgerne. Den største forskel ses i forbindelse med tekstproduktion, hvor den grammatiske korrekthed er størst, dvs. 2,4 for Hold 1 (MED ordbog) vs. 3,6 for Hold 2 (UDEN ordbog). Dette resultat synes derfor at bidrage til diskussionen af grammatiske oplysninger i ordbøger, og der synes også at være behov for mere forskning på dette punkt.

Denne observation understøttes af målinger af ækvivalenskvaliteten i testpersonernes tekster, hvilket vises i Figur 5 herunder. Nu er diskussionen af ækvivalens i sig selv omdiskuteret, særligt også i leksikografien, men i vores vurdering har indgået både leksikalsk, syntaktisk og tekstuel ækvivalens. Som det fremgår af Figur 5 har Hold 1 (MED ordbøger) haft en marginalt bedre ækvivalens i deres

oversættelser i forhold til Hold 2 (UDEN ordbøger), dvs. 3,4 for Hold 1 (MED ordbog) vs. 3,2 for Hold 2 (UDEN ordbøger). Billedet er dog markant anderledes for de producerede tekster, hvor Hold 2 (UDEN ordbøger) har en noget bedre ækvivalens end Hold 1 (MED ordbog), dvs. 2,6 for Hold 1 (MED ordbog) vs. 3,6 (UDEN ordbog). At de testpersoner, som har brugt sprogressourcer synes at have en bedre ækvivalens kan formentlig skyldes, at sprogressourcerne indeholder konkrete og situationsafhængige, kontekstuelle oplysninger, som testpersonerne har kunnet anvende i tekstproduktionssituationen.

Figur 5: Ækvivalens – produkt begge grupper.

Analysen af processen viste også, at Hold 2 (UDEN ordbog) for både oversættelse og tekstproduktion anvendte flere værktøjer end Hold 1 (MED ordbog), hvilket kan forklares med at Hold 1 (MED ordbog) kun havde lov til at bruge fire specielt udvalgte ordbøger.

4. Diskussion

Analysen synes at pege på to overordnede konklusioner. For det første at antal og type af værktøjer ikke synes at have indflydelse på kvaliteten af oversættelser lavet af Hold 1 (MED ordbog) eller oversættelser lavet af Hold 2 (UDEN ordbog), og for det andet at antal og type af værktøjer heller ikke synes at have indflydelse på kvaliteten af tekster produceret af hverken Hold 1 (MED ordbog) eller tekster produceret af Hold 2 (UDEN ordbog).

Undersøgelsen påviste således, at ordbøger i dette eksperiment ikke gjorde den store forskel og at anvendelsen af ordbøger frem for sprogressourcer således IKKE synes at kunne ses mærkbart på kvaliteten af hverken oversættelse eller tekstproduktion.

Undersøgelsen viste også, at de generelle IT-kompetencer synes at have indfly-

delse på hvor hurtigt begge hold forsøgspersoner løste opgaver, og de mange videooptagelser viste endvidere, at testpersonerne på begge hold i høj grad anvendte de integrerede stavekontroller og synonymordbøger i Microsoft Word, og at de i mange tilfælde simpelthen undlod at foretage opslag og/eller aktivere søgninger i sproressourcer.

Analysen af de mange skærmoptagelser viste også, at forsøgspersonerne på Hold 2 (UDEN ordbog) i stor udstrækning anvendte sproressourcerne til både at svare på kommunikations- og vidensorienterede spørgsmål - også selvom det i udgangspunktet kun var et kommunikationsorienteret spørgsmål. Flere af testpersonerne startede endda med at stille Google vidensorienterede spørgsmål som "Hvad er en væge" i forbindelse med oversættelsen af fagtermen *væge*. Alt dette er på flere områder særdeles interessant og stiller spørgsmålstejn ved den måde leksikografien traditionelt laver ordbøger.

Skærmoptagelserne viste også, at testpersonerne på Hold 2 (UDEN ordbog) især brugte Google Translate og derefter Google til at validere oversættelsesforslag, hvilket for så vidt er en fornuftig fremgangsmåde.

Teknologien synes dog ikke at få folk til at koble hjernen fra, som man ellers kunne have frygtet. Man kunne ligeledes frygte, at de studerendes indlæring muligvis påvirkes i negativ retning, eftersom brugen af online sproglige ressourcer, der fejlagtigt tildeles autoritet, i et vist omfang anvendes ukritisk. Det gælder i særdeleshed for automatiske oversættelsesressourcer, der kræver en hel del (post-)editing, som det fremgår af Bundgaard (2017).

Samme frygt kan i øvrigt næres i relation til ureflekteret og ukritisk brug af ordbøger, for så vidt de studerende tit og ofte ikke har fået den nødvendige træning i professionel ordbogsbrug. Flere af forsøgspersonerne søgte endvidere også i sproressourcer uden hensyn til sprogretning og skiftede mellem sprogene for at finde ækvivalente svar.

Analysen viste desuden også en lang række andre resultater af mere kvalitativ art. Det mest interessante var nok at se, hvordan testpersonerne helt konkret arbejdede med at tilgå, udvælge, tjekke og anvende leksikografiske data. Brugerundersøgelser af denne art, hvor man helt konkret kan se, hvordan brugerne arbejder, synes at være særligt værdifulde for forståelsen af brugersituationen og dermed også for udviklingen af nye typer værktøjer.

5. Konklusion

På basis af dette lille kontrollerede eksperimentet var det ikke muligt at identificere nogen større forskel i kvaliteten på de oversættelser eller tekster, som forsøgspersonerne producerede med ordbøger eller sproressourcer. Undersøgelsen viste således, at sproressourcer umiddelbart sagtens kan erstatte online-ordbøger.

Når det er sagt er det dog vigtigt at anføre, at der skal meget mere forskning til på dette felt. Der er således stor brug for mere forskning i brugen af – og i ikke-

brugen af – ordbøger, og der er brug for mere procesforskning i tekstproduktion – både med og uden leksikografiske hjælpemidler med henblik på at få en større forståelse for brugssituationen. Derfor gennemfører vi i efteråret 2017 en større og forbedret undersøgelse på CBS, hvor vi ser endnu nærmere på testpersonernes skrive- og søgeprocesser.

Eksperimentet her synes også at pege på behovet for forskning i, hvordan leksikografiske data af høj kvalitet med fordel kan inkorporeres i forskellige typer af applikationer og AI-systemer, herunder writing assistants.

Noget tyder dog på, at brugerne ikke tager teknologien blindt til sig, men bevarer en kritisk distance. Det lover godt for fremtiden.

Litteratur

Ordbøger og andre leksikografiske ressourcer

ENeL = European Network of e-Lexicography. <<http://www.elexicography.eu/>> (august 2017).

FAG = Thomas Arentoft Nielsen, Charlotte Langkilde, Jørgen Høedt: *Gyldendals Røde Ordbøger – Fagordbog*, København: Gyldendal. <<http://ordbog.gyldendal.dk.esc-web.lib.cbs.dk>> (august 2017).

V&B = Vinterberg & Bodelsen: *Gyldendals Røde Ordbøger – Vinterberg & Bodelsen*, København: Gyldendal. <<http://ordbog.gyldendal.dk.esc-web.lib.cbs.dk>> (august 2017).

ØKON = Annemette Lyng Svensson: *Økonomisk Ordbog Engelsk-Dansk/ Dansk-Engelsk*. Samfundslitteratur. <<http://ordbog.gyldendal.dk.esc-web.lib.cbs.dk>> (august 2017).

OED = OED Oxford English Dictionary. Oxford University Press: OED <<http://www.oed.com.esc-web.lib.cbs.dk/>> (august 2017).

Anden litteratur

Bundgaard, K. (2017): (Post-editing) *A workplace study of translator-computer interaction at Textminded Danmark A/S*. PhD dissertation. Aarhus: Aarhus Universitet, Department of Management.

Kernerman, I. (2013). *Kernerman News*, Number 21, July 2013, 1–2.

Lew, R. (2016): Can a Dictionary Help you Write Better? A user Study of an Active Bilingual Dictionary for Polish Learners of English. I: *International Journal of Lexicography* 29 (3), 353–366.

Simonsen, H. K. (2011): User Consultation Behaviour in Internet Dictionaries: An Eye-Tracking Study. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 46(2011), 75–101.

- Simonsen, H. K. (2014): Mobile Lexicography: A Survey of the Mobile User Situation. I: Abel, Andrea, Chiara Vettori & Natascia Ralli (eds.): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. 15–19 July 2014, Bolzano/Bozen. Bolzano/Bozen: EURAC research. Volume I, 249–261.
- Simonsen, H. K. (2016): *Hvor er forretningsmodellen? En analyse af de forretningsmæssige udfordringer i forlags- og informationsindustrien med særlig fokus på opslagsværker*. MBA-afhandling. Institut for Økonomi og Ledelse. Aalborg Universitet.
- Tarp, S. (2009): Reflections on lexicographical user research. I: *Lexikos* 19, 275–296.

Patrick Leroyer
Lektor, PhD
Aarhus University
School of Communication and Culture
Jens Chr. Skous Vej 4
DK-8000 Aarhus C
pl@cc.au.dk

Henrik Køhler Simonsen
Ekstern lektor, PhD, MBA
Copenhagen Business School
Management, Society & Communication
Dalgas Have 15
DK-2000 Frederiksberg
hks.msc@cbs.dk